

Buda, Ill., rejtélye

1850-ben vonult le ekhós szeptember és jószágával az újonnan kikerekített Iowa állam Decatur megyéjébe budaméri Ujházy László volt sáros főispán majd a soha meg nem gyógyított Komáromnak kormánybiztos, családtagjai és hűveivel új hazát alapított. A budjós telepek Szemere Bertalan Párisból adott nevet: Uj-Buda. Az Egyesült Államok pedig kinevezte Ujházy Lászlót a mezőváros postamesterévé kétszáz dollár évi fizetéssel és kitétték a táblát a vityllőjük elé: New Buda.

Nem soká élt New Buda. Kossuth is megerkezően Amerikába, 1852 márciusában St. Louis-ban találkozott Ujházyval és az meg akarta beszélni a Kormányzóval, hogy az ő New Budáját tegyék meg a magyar földönfutók szervezett központjává, hiszen utóbb már vagy négyezer magyar forradalmi emigráns volt Amerikában. Kossuthnak azonban más tervei voltak. Ő érezte a közelgő török háborút és Törökországban kívánt volna magyar katonai telepet újítani. Már ez is elkieserítette Ujházyt, aki különben is Kossuth "vörös republikánus," "flamingós" ellenzékehez tartozott — csak éppen nemzeti fegyelmet tartott — de aztán a felesége, a főispán asszony is meghalt, otthagya tehát New Budáját és leköltözött felesége koporsójával Texasba, San Antonio közelébe. Új otthonát, hoi feleségét eltemette, elvezette Sirmezőnek. Hogy menylyre az lett, Sirmező: 1870 március 7-én ott Ujházy fölétele magát... Attól fogva hogy Ujházy otthagya, New Buda már csak tengődött. 1854-ben még lézengett valahogy. Xántus szerint akkor az odaválsók kereskedés üzlet a környékbeli prémvádasz indiánokkal, de a szargázal igen pusztított köztük, a földet már nem művelték. Nemsokára aztán, az amerikás magyarság történelzei szerint, "New Budának meg az emléke is elenyészett." Csak azt tudjuk, ott ahol volt, valamely délebbre most Davis City nevű mezőváros található, de német telepekkel.

Az emléke elenyészett, — de hazajár, kísért minket magyarokat. Már akkor mikor most két éve cikket írtam New Budáról és Ujházyról "Az Ember"-nek, azt írtam abban: "Azt mondják, az

emléke is elenyészett", én azonban egy különös fölfedezést tettem. A "New York Times" egyik számának közgazdasági mellékletében egy newyorki cég hirdeti az emelő daruva lellátott truck-jait. És az egyik típusnak amit le is ábrázol a hirdetés, neve van. Egy hírvák hogy "New Buda"... Ez a trükkös truck-dolgot azóta megfejttem: de az egész Buda-kérdés mögött rejlik valami ismeretlen magyar. Hogy ki az, ki volt ő, nem tudom, bármi szorgalmas utánjárásal nem sikerült nyomára jutnom néki; csak köszönhetjük az emléket ennek a fátyolos arcu magyar embernek, aki egy ma is élő "Budát" vetett Amerika földjére.

"BUDA" SZÁZESTENDŐS

Egy asszony ismerősöm izgatottan azzal jött vissza autó-utjából, hogy ő megtalálta New Buda nyomait. Illinois államban hajta, egy kisvárosban ment át és annak neve ez volt: Buda. Azt hiszi, ez az utódja az elenyészett New Budának. — és talán van is ebben valami.

Buda, Ill., ma alapításának századik évfordulóját ünnepelheti, tehát nem sokkal fiatalabb mint a mi ő Budánk — mindössze 400 évvel, az is valami? — mert hiszen azt csak Mátyás király ideje óta hívják Budának, addig Pestvár volt a neve és Buda, az a mostani Óbuda környéke volt. Ez a valamivel ifjabbik Buda Illinois állam Bureau megyéjében fekszik, "Buda"-i pedig nem valami, indán névnek az eltorzulása. Ha nem onnan ered, hogy a megyének első postahivatalára egy Henry Thomas nevű ember kapott engedélyt 1830-ban, az körül a házára hogy ott a büro, arról aztán a keletkezett városkát neveztek el Bureau-nak, majd aztán a később alakult megyét is. Ennek a Bureau megyének Buda nevű városáról írja H. C. Bradsby, a megye hivatalos történelze 1885-ben (History of Bureau County):

Buda a 34 szekcióban van, a jász dél határat érinti. A megye egyik legrendesebb, virágzó faluja. Buda is a megyén áthúzódó Chicago - Burlington - Quincy vasutnak köszönheti létét, 1854-ben alapították. Buda keletkezése előtt French Grove nevű postahivatal volt itt a környékbeliek cserberelő meg találkozó helye, de a vasutvonalat attól délebbre húzták meg és az eredmény az volt, hogy mikor Budát alapították az felvirágozott, French Grove meg elpusztult. Buda kezdetlő fogva vasuti város volt, annyire az, hogy a nevé is a vasuti hatóságok adták néki, a magyarországi Buda után.

Ez az egész. A vasutársaságnál volt valójának a gondja, hogy az új kisvárost Budának hívják, a magyarországi Buda emlékére. És ez nem eshetett meg csak úgy kapásból, vaktából a nagyvilág térképe után. Hiszen éppen akkoriban, 1854-ben vált bizonyossá a közeli — amerikai fogalmak szerint közeli — New Buda tengődő pusztulása a szomszéd Iowa Decatur megyéjében, az új Budát délnyugatra. Davenportból, az Iowa állambeli de közvetlen az Il-

linois-i határon fekvő nagyobb városból vitt az egyik vasutvonal egyenesen Budára. Davenportban pedig akkor jó néhány magyar emigráns gyűlt össze. Egyik odaváltság magyar utód meg is gazdagodott, és annak a nevé is ma is a "Fejérvár-park", amit ő ajándékozott a városnak. Az oszt-randörtség spicli-jelentése szerint, 1851-ben Chicagóban, Illinois fővárosában 21 negyvennyolcas magyar emigráns élt. Ki tudják mielsoda menekült magyar volt akkor az új vasut hivatalnok vagy tisztviselője és adta a nevé az alapítandó göpöntnek, hogy Buda emléke el ne enyészessen arról a környékről. Száz esztendeje ennek a névadásnak; én már nem tudtam kinyomonni ki lehetett az a magyar a vasutnál, talán másnak több szerencséje lesz.

A vasut magyar nevét adott a városának. — de a lakosok talán nem is tudták mi fán termett az ő Budájuk. Egyeslen magyar hangzású név nincs köztük, csupa angol, itt-ott egy-egy német. Átnezték a városnak és környékének történelmét, senki sem látott szerepelt nem lehet fölténni hogy magyar volt. A környék valamely szerepet vitt nevezetes embernek jegyzékében nincs magyar, talán egyetlen bizonytalanul lehetséges kivétel, és erre még majd rátérök.

Igaz, van Illinois Bureau megyéjében egy Berlin nevű városka is. De ez érthető: annak lakosai csakugyan jobbra németek voltak. A német bevándorlás akkor omási volt, a 48-as német forradalmak bukása után német munkások, iparosok százezrek száraztak Amerikába. Negyvennyolc után évenként vagy százezer, majd az ötvenes években évenként kétszázezer. Mig magyar emigránsokat csak százakban lehetett számolni. Budán (Ill.) nem élt magyar. A vidék történelzei nem is említik hogy Budának a nevé kívül valami köze lett volna a magyarsághoz. Newton Bateman 1900-ban megjelent gyűjtemény munkájában: Historical Encyclopedia of Illinois, ez áll:

Buda. — a Chicago-Burlington-Quincy vasut két szárnyvonalának keresztezésénél, 12 mérföldre Princetontól délnyugatra, 112 mérföldre Chicagotól délnyugatra. Több temploma, egy bankja, egy újság-szerkesztősege van. A tenésztés igen fejlett a környéken, Budán van egy tekintélyes tej-ipari vállalat. Agyag található, téglá- és cserép-gyártás van. Vannak kohó és egy kisebb vasuti felszerelés-gyára. 1890-ben lakosának száma: 990.

Ez 1890-ről szól, azóta Buda lakossága bizonyára már meghaladta az ezert.

A "BUDA COMPANY"

H. C. Bradsby azt írja arról a kisvárosról, hogy az alapítása után csakhamar "virágzó helyévé vált, tell fizettel és üzletemberekkel." Hogy ez hogy kezdődött mindjárt 1854-ben, azt érdemes megemlíteni, mert jellemző Amerika fejlődésére. Volt ott valami lepe 500,000 négyzsd lábton terület és kétezer munkással dolgozott. De a háború idején virágozott fel igazában a "Buda Cy". A hadseregnek gyártott. Elnöke akkor egy J. S. Dempsey nevű ember, — az a név föllemben magyarosan hang-

"Judge" Jesse Emmerson nevű ember, az tette ki a városka tábláját a házára. Aztán hozzállított: nyitott egy boltot, épített műhelyeket, azokba beletelepített kovácsmestereket meg egy szekőgyártót, akinek fizetését adott hogy dolgozzanak néki. Szóval kézműipari, manufaktúras módon vállalkozott, mint rajta kívül mások is ottan... Ez aztán hamarosan megváltozott Ameriká-szerű, mechanikus, gépi nagy gyárak keletkeztek; ez pedig a rohamos hatalmas bevándorlásnak volt köszönhető, az olcsó tanulással és félsz képzett tömeges munkásoknak, amit eleinte sornyi mód ki lehetett zsákmányolni. Szóval, Budán is keletkezett egy eleve nagy köz-malom 1869-ben, de amikor az iparosodás terjedt, a buzatermelés megszűnt a vidéken, a malom elköltözött. Viszont ugyanazon évben megalakult a "Buda Foundry and Manufacturing Cy" vasgyári üzem épített magának egy kételemes téglaházat. Elnöke: Capt. Rufus Ford. Azért "Capt.", mert valaha egy Mississippi-hajón volt jegyzető, majd előlépett a hajó kapitányává. A gyár három acre-en terült, volt 40 munkása, alapítókéje 24,000 dollár. Mezőgazdasági gépeket gyártottak, különösen kapálókat, amiket használati illeketért hiadtak bérbe. De ebből hatalmas üzem fejlődött, Amerika egyik nagy nehézipari közép-vállalata 2-3,000 munkással.

1881-ben eza a vállalat megvásárolta a Chicago-Burlington-Quincy vasutnak egy Challenger nevű mechanikusa és elkezdett vasuti és bányászati kellékeket, építő és fagyári gépeket gyártani. Ebből gyarapodott az a nagy részvénytársaság, amit ma csak "Buda Company" néven emlegetnek és amelynek gyártmányai szinte védjegyként viselik a "Buda" nevet. Az a szerszám, aminek hirdetését én 1952-ben láttam és amit "New Buda"-nak hívtak, annak szemmi köze nem volt Ujházy László elhagyott magyar telephéze, hanem csak annyit jelentett, hogy egy ujfajta "Buda" gyártmány. Ez a "Buda Cy" azonban már rég otthagya a ma százestendős Budát, csak a nevé vitte magával. Kicsi lett néki a városka, 1891-ben elköltözött az ugyancsak Illinois-i Har-

veybe és ott hatalmas, gyorsan gyarapodó, terpeszkedő telepet épített. A mi harmincas éveinkben specialitása volt egy könnyű-fajta Diesel-motor, amit repülőgépekben és tankokjában is lehetett használni. De gyártott autobuszokat, truck-okat, olaj-furó masinákat, föld-tároló gépeket, motorhajókat, mozdonyokat meg egyéb vasuti kellékeket is. 1940-ben a tezik Nem sikerült azonban megállapítani csakugyan magyar eredetű. Csak annyit, hogy budai (Ill.) születésű, 1945-ben, a háboru után a "Buda Cy" évi bevétel a gyártmányaiól 54 millió dollár volt. Ma is iródkart tart fenn New Yorkban és Washingtonban.

Purcsa módon ragaszkodóknak nemcsak a kalandos nevékhöz, hanem a budai eredetükhöz is. Bűszkek rá. A régi téglaház Budán (Ill.) ahonnan elindultak az ma is áll. Amikor onnan elköltöztek szélesebb világba, az ősdilepet eladták egy Andrew Fisher nevű már akkor idős embernek és az azt a régi szűkös keretben tovább vezette, maga is ott dolgozott az esztergapadnál.

1946-ban a vállalat alkalmazottai kirándulásra meglátogatták ezt az ős-üzemet Budán (Ill.) ahonnan eredtek; a polgármester, Mayor Dix fogadta őket, meg Mr. Andrew Fisher az esztergapadnál, aki akkor 91 éves volt, de még bejárt dolgozni; sűrű óshaju egyenes szál öregur, láttam a fotográfiáját, jó levegője lehet annak a Budának ott Ill.-ban.

A vállalat kiad egy szépen kiállított folyóiratot, "Buda News" a címe. Ez böngsztem, találok benne valami magyar vonatkozást, magyar neveket. Csak egyet találtam: Kórodi, William, 19, of Dept. 32, killed Apr. 23, 1944 in ship en route to Hospital in England, wounded in infantry action in Italy.

KERI PAL

HAZAI SZALAMI és mindenfajta jó hurka, kolbász, sonka, szalonna és friss hus, stb. igaz! HAZAI MÓDI — kapható:

MERTL JÓZSEF
magyar hentesnél
1508 2nd Ave. (RH 4-8292)

A magyarok bevásárló helye:

GUILFORD FURNITURE CO.

-- FURNITURE OF DISTINCTION --
6 West 24th Street, New York 16, N. Y.
Telefon: ALgonquin 5-6445, ALgonquin 5-6446

Rendkívüli kiárusítás!

Mintegy 100,000 dollár értékű bútort, köztük igen sok mintadarabot is kénytelenek vagyunk eladni féláron! Hatalmas vesztességek adjuk el ezt a nagy készletet, hogy helyet biztosítsunk tulszóli raktárhelyiségeinkben. Hálószobák, ebédlők, living room-berendezések és termékek különölán. Bor, asztalok, székek, lámpák, fiókos szekrények, tükrök és más tárgyak hatalmas vastagságban.

amelyek szebbé teszik az Ön lakását.
Keresse fel azonnal üzletünket és éljen ezzel az alkalommal, amely egyszer adódik az ember életében!

Nyitva van a szokásos időkben, de csütörtökön este 9-ig és telefonj megállapodás esetén bármely napon a késő esti órákban is.
PAUL FISHER, Manager

Azonnali garantált szállítás!
RIMOFIN — az új T.B.C.-elleni gyógyszer; streptomycin, penicillin, insulin és minden más gyógyszer! — Szállítunk a világ bármely részébe, MAGYARORSZÁGRA is, ahová az orvos-ság melé magyar nyelvű utasítást is küldünk. Nem kell várnunk engedélyre! Telefonáljon, írjon árajánlatot!

REICHMAN ZOLTÁN

v. budapesti gyógyszerész
magyar patikájának címere:
1519 First Ave. New York
(79-80 St.) Tel: RE 4-9415
Hallgassa rádióműsorainkat:
vas. d.u. 3-4-ig és 5-6-ig 6.15-ig
WLIB (1190 kc.); vas. 12.30-2-ig
WBNX-en és szombat d.u.
2-kor Philadelphában, WTEL.